

Svartå hammarsmedjeda

Svartå 1:194, Nysunds socken, Degerfors kommun, Närke

Renovering av fönster och dörrar, år 2006

Översiktlig beskrivning

Svartå hammarsmedja är belägen i den sydöstra kanten av Svartå, vid vattendraget mellan sjöarna Stor- och Lill-Björken. Här har järnframställning pågått i ett antal hundra år. En hammare privilegierades år 1658 men då fanns redan en hytta på platsen. Svartå övre bruk anlades år 1724 och under 1800-talet koncentrerades järnframställningen hit. Smedjan byggdes troligtvis på 1860-talet och byggdes sedan om under 1870-talet. Svartå hytta, landets sista träkolshytta lades ner år 1966. Idag finns endast hyttpipan kvar. Kvar finns även hammarsmedjan där verksamhet bedrevs fram till år 1947 då en bultfabrik tog över byggnaden.

Byggnaden utgör en viktig del i den kulturmiljö som bruksherrgård, äldre brukslämningar, vattenkanaler, intilliggande brukssamhälle och industrimiljöer utgör. Bruksmiljön runt Svartå bruk finns upptagen i Degerfors kommuns kulturmiljövårdsprogram, *Kulturmiljöer i Degerfors kommun*, samt i Länsstyrelsens industrihistoriska inventering från år 2001 där den bedöms vara av kulturhistoriskt värde.

Under våren till och med hösten år 2006 har fönsterbågar samt dörrar på hammarsmedjan åtgärdats. Arbetena har skett med hjälp av statliga medel i form av byggnadsvårdsbidrag, enligt Länsstyrelsens beslut 060829. Arbetena har följts av antikvarisk kontrollant och i stort utförts enligt de skriftliga och muntliga anvisningar som lämnats. Slutbesiktning genomfördes 061110 då det kunde konstateras att arbetena i stort var utförda. Alla fönster var färdigrenoverade. Kvar var att åtgärda vissa dörrar och portar vilket ej gjorts på grund av tidsbrist. I bidraget ingick även lagning av murverk samt viss putsning och avfärgning. Dessa arbeten har uteblivit då fastighetsägaren inte fått utlovad hjälp med detta. Arbetena har genomförts på ett antikvariskt godkänt sätt.

Administrativa uppgifter

<i>Fastighetsbeteckning:</i>	<i>Svartå 1:194</i>
<i>Fastighetsägare:</i>	<i>Leif och Kerstin Ståhl</i>
<i>Bidrag:</i>	<i>50 % av materialkostnaden, dock högst 20 000 kr</i>
<i>Antikvarisk kontroll:</i>	<i>Örebro läns museum Charlott Hansen, år 2006</i>
<i>Utförandeperiod:</i>	<i>våren-hösten år 2006</i>

Länsmuseets handlingar i ärendet

<i>Diarienummer:</i>	<i>2006.220.268 - beslut från Länsstyrelsen ang. bidrag för restaurering, 060829</i>
<i>Registrerade bilder:</i>	<i>OLM_2006_28_1-32</i>

Omslagsfoto: Svartå hammarsmedja efter åtgärder, Charlott Hansen, OLM_2006_28_27, år 2006

Utförda åtgärder

De äldsta delarna av Svartå hammarsmedja är troligtvis från omkring år 1860. Byggnaden byggdes förmodligen till på 1870-talet och fick den utformning den har idag. Byggnaden består av två sammanbyggda skepp uppförda i slaggtegel med panelklädda gavelspetsar. Murverket har putsats och avfärgats i en näst intill vit kulör. Panelen är målad med falurödfärg och är på ena gaveln dekorsågad i nedre kanten. Taket är belagt med eternitskivor. Fönster, dörrar och portar är målade i en röd kulör.

Byggnaden har länge varit rivningshotad då de nuvarande fastighetsägarna förvärvade den för ett par år sedan. De åtgärdade under år 2005 flera av fönstren, några dörrar och portar samt ett parti av taket som var rötskadat.

Murverk Hängrännor och stuprör saknas delvis på byggnaden vilket bidragit till skadorna på murverket. Nordväst, på höjden, om smedjan finns en kanal. Fastighetsägaren tror att den kan läcka vatten då det på denna sida av smedjan står mycket vatten som orsakar en hel del skador på murverket. Fastighetsägaren har därför påbörjat en utdikning samt bortforsling av jord som låg för högt mot murverket. Murverket har tidigare lappats och lagats med cementhaltiga bruk vilket bidragit till större skador.

Fastighetsägaren har åtgärdat delar av skadorna i murverket och planerade att fortsätta under år 2006 samt avfärga vissa partier. Han fick dock ej den hjälp han var lovad och har därför ej kunnat utföra dessa åtgärder. Han har däremot lagat vissa sprickor i den gjutna plattan invändigt i stället.

Fasaderna har flera olika kulörer, vilket troligtvis kommer av att de lagats i omgångar. Närmast jämförbar är dock kulören 94:1, (grupp 3, rad 1, 25kg kalkpasta och 35g 94 guldocker), enligt Riksantikvarieämbetets Kalkfärgslikare 90. På nordvästra fasaden finns spår av en annan färgsättning, grå fasader med gula fönsteromfattningar. Den grå kulören är närmast jämförbar med 93:3, (grupp 12, rad 3, 25 kg kalkpasta och 375g 98 bensvart), enligt Riksantikvarieämbetets kalkfärgslikare 90. Fönsteromfattningens gula kulör är närmast jämförbar med 92:9, (grupp 25, rad 4, 25 kg kalkpasta och 3000g ljusocker), enligt nyss nämnd likare.

Fönster *Före åtgärd:* Det finns flera olika varianter på fönstrens utformning, på bygganden. Flertalet består av sex lufter indelade i vardera fyra rutor där de översta lufterna är stickbågiga. Det finns även tvåluftsfönster utan spröjs. På den del som troligtvis är den äldsta delen, i nordväst, finns tre bågar indelade med spröjs i mindre rutor. På gavelspetsarna har det funnits fönster, varav vissa täckts för. Det saknas även fönsterbågar på vissa ställen.

Fönsterbågarna är idag målade i en röd kulör, engelskt röd 1A-48, enligt Riksantikvarieämbetets Linoljefärgslikare. Under finns spår av guldocker, 1A-94, enligt Riksantikvarieämbetets Linoljefärgslikare.

Flertalet av glasrutorna var trasiga liksom spröjsen. Delar av bågarna var rötskadade.

Efter åtgärd: Flera fönster åtgärdades under år 2005. Under år 2006 har fönstren främst på den nordvästra sidan renoverats. Fönsterbågarna har skrapats rena från löst sittande färg. Rötskadade delar på bågarna har ersatts med nytt virke av god kvalité där de nya delarna utformats exakt lika de befintliga. Befintliga beslag har rengjorts och återanvänts. Nya spröjs, lika de befintliga har tillverkats. Trasiga fönsterglas har ersatts med en typ av plexiglas, XT Plexiresist 75, som är mycket hållbart. Hela rutor har bibehållits. Byggnaden och dess fönster, framför allt har utsatts för omfattande skadegörelse och därför valdes plexiglas som är svårt att slå sönder. Rutorna var fästa med kvartsstav i stället för kittade och de nya rutorna har monterats på samma sätt. En oljefärg har använts på fönsterbågarna i stället för en linoljefärg som det angivits i de antikvariska anvisningarna. I detta sammanhang får det anses viktigast att byggnaden underhålls, därför har ingen anmärkning gjorts på detta.

Dörrar

Före åtgärd: Byggnaden har flera dörrar och portar av varierad ålder och utformning. Flertalet av dem är försedda med stående panel på den nedre delen och fönster indelade med spröjs i den övre delen. Panelen var på många ställen rötskadad och fönstren var trasiga. Dörrarna var målade i engelskt rött liksom fönsterbågarna eller med falurödfärg. Det finns även någon senare tillkommen port i plåt.

Efter åtgärd: Fastighetsägaren åtgärdade några av dörrarna förra året och tillvägagångssättet har varit lika detta år då en port renoverats och flera dörrar målats. Den renoverade porten består av tre dörrar där två av dem ursprungligen utgjort en vikdörr. Ramen till en av dessa dörrar var sprucken och har lagats genom förstärkning av befintlig konstruktion. Rötskadade delar på panel och dörr har avlägsnats och lagats i. Panelen har ersatts med pärlspontad panel trots att den befintliga panelen på flera ställen bestod av karosseripanel. Karosseripanel visade sig svår att få tag på och av den anledningen valde fastighetsägaren pärlspontad panel i stället. I stället för att ersätta de trasiga fönsterrutorna med nytt glas har stående panel målades med en svart laserande färg monterats på dörrarnas baksidor. Konstruktionen ger insynsskydd, på håll upplevs illusionen av fönster samt är en reversibel åtgärd. Dörrkarmen är till viss del rötskadad men bedömdes fortfarande ha tillräckligt mycket kärna kvar för att vara funktionsduglig.

Porten har målats med röd oljefärg. Övriga dörrar som målats har målats med oljefärg eller falurödfärg, beroende på tidigare färg.

Antikvariska reflektioner

Byggnaden har varit rivningshotad och underhållet var tidigare kraftigt eftersatt. Det är dock fortfarande mycket arbete med att underhålla och reparera smedjan. Att byggnaden står kvar och underhålls så att den fortfarande kan vara en del av den kulturmiljö den ingår i, får anses vara mycket viktigt. Av denna anledning har inga anmärkningar gjorts på oljefärg och karosseripanel.

Bildbilaga

Före åtgärd

Foto: Charlott Hansen, Örebro läns museum OLM_2006_28_1-32

Efter åtgärd

Foto: Charlott Hansen, Örebro läns museum OLM_2006_28_1-32

Fotoprotokoll

Acc. nr: OLM_2006_28_1-32

Plats (Gårds- by- och tätortsnamn): Svartå hammarsmedja

Socken (eller församling): Nysunds socken

Gata/kvarter/fastighet: Svartå 1:194

Kommun: Degerfors kommun

Län: T

År: 2006

Motiv: Renovering av fönster och dörrar på Svartå hammarsmedja, år 2006

Bild 1: Interiör, Svartå hammarsmedja

Bild 2: Delar av innertaket förstört på grund av läckage från taket

Bild 3: Interiör, Svartå hammarsmedja

Bild 4: Port före målning

Bild 5: Port

Bild 6-7: Ut- och insida av port

Bild 8-10: Interiör, Svartå hammarsmedja

Bild 11: Port

Bild 12: Sydvästra fasaden

Bild 13: Putslagningar och skador

Bild 14: Västra delen, som troligtvis är den äldsta delen av byggnaden

Bild 15: Fönster i den västra delen

Bild 16: Sydöstra fasaden

Bild 17: Nordöstra fasaden

Bild 18: Sydöstra fasaden

Bild 19: Nordöstra fasaden

Bild 20: Nordvästra fasaden, med den troligtvis ursprungliga färgsättningen synlig

Bild 21: Västra delen, som troligtvis är den äldsta delen av byggnaden

Bild 22: Takfot

Bild 23: Port före renovering

Bild 24: Fönster efter renovering

Bild 25: Gavelspets med dekorsågad locklistpanel

Bild 26: Skador i puts och murverk

Bild 27: Sydvästra fasaden

Bild 28: Sydöstra fasaden

Bild 29: Byggnader tillhörande smedjan, sydväst om smedjan

Bild 30: Port efter renovering

Bild 31: Ursprunglig karosseripanel och ny pärlspontad panel.

Bild 32: Port efter målning

Fotograf: Hansen, Charlott, år 2006

Övrigt: diarienummer: 2006.220.268